

filozofski aspekti humanizacije odnosa među spolovima

blaženka despot

Govor o filozofskim ili, točnije rečeno, filozofskim (i po filozofiji) aspektima humanizacije odnosa među spolovima, implicite pretpostavlja da je humanizacija odnosa među spolovima historijski zadatak. Zadatak humanizacije odnosa među spolovima, koji pedagogija oprecionalizira svojim metodama i metodologijom, nužno ima svoje filozofsko utemeljenje.

Historijski zadatak humanizacije odnosa među spolovima, posredovan pedagogijom, zasniva se na potrebi takve humanizacije, što znači određeno poimanje humanosti kojemu in realiter ne odgovara odnošenje među spolovima.

Tradicionalna neravnopravnost žena i ideologija o njenoj biološkoj radnoj i umnoj inferiornosti, osnovna je zapreka humanizacije odnosa među spolovima.

U jeziku za kojega Marx kaže da je... »element samog mišljenja, element živog ispoljavanja misli, čulne je prirode« – imenovana je razlika žene i muškarca kao »radalice« i »mislioca«.

»Latinska inovacija *femina* »koja doji žena« i *genetri*, gen. – *icis* od ie. korijen »gen«-»radati«, govori u prilog mišljenja da je korijen »*gyena*« stoji u vezi s ie. korijenom »gen« – »radati«, a stcslav. *mo* = gram. *Mann* s ie. korijenom »men« – »misli« gospodariti«. Prema tome se u primitivnoj ie. porodici žena shvaćala kao »radalica«. Po tom je onmazološkom momentu i nazvana.«²

Spoznavanje prirode žene ovisi o spoznavanju prirode uopće, ljudske prirode i prirodne ljudskosti. Razumijevanje odnosa među spolovima filozofski utemeljujemo u materijalističkom shvaćanju povijesti, historijskom materijalizmu. Bez tog utemeljenja humanizacija odnosa među spolovima supstituirala se u legislativu i moralizatorstvu u pedagogiji. I zakonodavna sfera i moral su ono »treba da«, kojima se realitet uporno opire, pa stalni raskorak onoga što »jest« i onoga što »treba da« uspostavlja »moralnu mrzovolju« umjesto stvarnog promijenjenog odnosa među spolovima.

U stvarnom odnošenju među spolovima, u odnosu muškarca i žene u jednom društvu vidljiva je emancipacija toga društva uopće. U odnosu prema ženi kao plijenu i služavci zajedničkog uživanja izražena je beskrajna degradacija, u kojoj čovjek postoji za sebe samog, jer tajna tog odnosa ima svoj nesumnjiv, odlučan, otvoren, otkriven izraz u odnosu muškarca prema ženi i u načinu kako se shvaća neposredni, prirodni generički odnos. Neposredan, prirodan, nuždan odnos čovjeka prema čovjeku jest odnos muškarca prema ženi. U tom prirodnom generičkom odnosu, odnos čovjeka prema ženi neposredno je njegov odnos prema čovjeku, kao što je odnos prema čovjeku neposredno njegov odnos prema prirodi, njegovo vlastito prirodno određenje. U tom odnosu pokazuje se, dakle, na čulan način, svedeno na očiglednu činjenicu, to koliko je ljudsko biće postalo čovjeku priroda, ili koliko je priroda postala čovjekovo ljudsko biće. Iz tog odnosa može se, dakle, prosuđivati cjelokupan stupanj čovjekova obrazovanja. Iz karaktera tog odnosa slijedi koliko je čovjek postao i koliko je sebe shvatio kao generičko biće, kao čovjeka; odnos muškarca prema ženi je najprirodniji odnos čovjeka prema čovjeku. U njemu se, dakle, pokazuje koliko je prirodno čovjekovo odnošenje ljudsko, ili koliko je ljudsko biće njemu postalo prirodni bićem, koliko je njegova ljudska priroda postala njemu prirodna. U tom se odnosu, također pokazuje koliko je čovjekova potreba postala ljudskom potrebom, koliko mu je, dakle, drugi čovjek kao čovjek postao potrebom, koliko je on u svojem najindividualnijem postojanju istovremeno i dio zajednice?«³

Odnos muškarca i žene kao najprirodniji odnos prirodnog bića i prirodnog bića, čulni odnos, izražava odnos čovjeka kao ljudskog prirodnog bića u odnošenju spram svojega anorganskog tijela – prirode. Odnosenje spram prirode, čovjeka kao bića prakse, jest proizvodno odnošenje. Proizvodnja se uvijek zbiva kao historijsko određeni način proizvodnje, pa će odnos muškarca i žene biti posredovan samim tim načinom proizvodnje.

Ovaj spolni, čulni odnos kao ljudski odnos Marx smješta u »Privatno vlasništvo i komunizam«. Odnos muškarca i žene, pod pretpostavkom privatno-vlasničkog odnošenja spram prirode, kao svog anorganskog tijela, otuđeno je odnošenje otuđenog čovjeka. Čulni odnos muškarca i žene kao odnos prirodnih bića, u kojemu se iskazuje koliko je priroda čovjeku bliska, kao humanistički odnos izopačuje se, jer nas je: »Privatno vlasništvo učinilo tako glupim i jednostranim, da je predmet naš tek onda kada ga imamo, i dakle kad postoji za nas kao kapital, ili kad ga neposredno posjedujemo, jedemo, pijemo, nosimo na našem tijelu, nastanjujemo, ukratko, kad ga upotrebljavamo. lako privatno vlasništvo shvaća sva ta neposredna ostvarenja kao sredstvo za život, život kojima oni služe kao sredstvo, jest život privatnog vlasništva, rad i kapitaliziranje. Stoga je na mjesto svih fizičkih i duhovnih čula stupilo jednostavno otuđenje svih tih čula, čulo posjedovanja. – Na to apsolutno siromaštvo moralo se svesti čovjekovo biće da bi iz sebe moglo roditi svoje unutrašnje bogatstvo.«⁴

Čula su okupirana posjedovanjem, pa se kroz posjedovanje otuđeno odnose muškarac i žena.

Kako je u principu vlasnik muškarac, on i na ženu gleda kao dio svojega posjeda. Stoga će kapitalista gledati na ženu kao svoje sredstvo za proizvodnju radanja. »Buržuj gleda u svojoj ženi prosto oruđe za proizvodnju. Pošto čuje da oruđa za proizvodnju treba zajednički da se ekploatišu, on i ne može da stvar zamisli drugačije nego da će sudbina pripadnja zajednici pogoditi i žene. On ne sluti da se radi baš o tome da se ukine položaj u kome – su žene oruđa za proizvodnju.« (potrcrtala B. D.).

Čulni odnos kao odnos okupiranih čula posjedovanjem traži sputavanje prirodne čulnosti, a posebno čulnosti žene. Dvostruki moral: moral za žene i moral za muškarce moral spolne askeze i smatranje Erosa nečim nižim od Logosa, zgražanje moralista nad tim što hoće komunisti, građanski je moral i građansko pravo građanskog društva. Gledanje na ženu kao historijsku radalicu na njezino određenje neravnopravnosti spola po sebi, praćeno je moralom i odgojem za porodicu. Naprotiv, taj odnos utemeljen na materijalističkom shvaćanju povijesti, izrečen je u »Manifestu komunističke partije«: »Ukidanje porodice! Čak i krajnji radikal zgražaju se zbog ove sramne namere komunističke. Na čemu počiva današnja buržoaska porodica? Na kapitalu, na privatnoj zaradi. U potpuno razvijenom obliku, ona postoji samo za buržoaziju; ali ona nalazi svoju dopunu u prisilnoj lišenosti od porodice na strani proletara ili javnoj prostituciji. Razume se da buržoaska porodica otpada otpadanjem od njene dopune, a obe iščekavaju iščekavanjem kapitala.«⁵

Potiskivanje čulnosti i njezino svodenje samo na jednu komponentu duhovnog odnosa osigurava i građansko društvo i političko državo. Građanskom društvu, utemeljenom na umnosti podjele rada i privatnom vlasništvu, potrebna je porodica, u kojoj će se individue socijalizirati za umnu, »prirodnu« podjelu rada, za razliku uloga u društvu muškarca i žene.

Filozofijski je Hegel najpotpunije izrekao istinu građanskog društva, iskazao neravnopravnost spolova kao umnu, a time – sa stanovišta materijalističkog shvaćanja povijesti – konzervativnu ulogu porodice u protoku od građanskog društva do političke države. »Običajnosno razrješenje porodice jest u tome da djeca, odgojena do slobodne ličnosti, budu priznata u punoljetnosti kao pravne osobe i da budu sposobna da imaju djelomice vlastito slobodno vlasništvo, djelomice da osnuju vlastite porodice – sinovi kao starješine, a kćeri kao žene.«⁶

U beskonačnom posredovanju apsolutne slobode, u običajnosti, prirodna određenost spolova postaje umna. »Mužu je stoga i zbiljski i supstancijalni život u državi, znanosti i slično, te inače u borbi i radu sa spoljašnjim svijetom i sa sobom samim, tako da on samo iz svog razdvajanja zadobiva samostalnu ulogu sa sobom; čiji mirni zor i subjektivnu osećajnost ima u porodici, u kojoj žena ima svoje supstancijalno određenje, a u tom pije-tetu svoje običajnosno uvjerenje.«⁷

Odnos muškarca i žene kao odnos čulnih, prirodnih bića podređen je njihovom ukidanju u člana porodice, u pravu, dakle u duhovnoj kategoriji. Tako porodica socijalizira ljude za podjelu rada i građana, kao bi spoznali državu kao objektivitet umnosti. Posredovanje ovog odnosa, odnosno ukidanje spola u članu porodice, različito je za ženu i muškarca.

Humanizacija odnosa među spolovima pretpostavlja materijalističko shvaćanje povijesti, po kojemu su ovakav moral, ovakvo pravo, ovakva umnost i ovakva sloboda prepoznatljivi kao građanski i klasni. Razvijanje čulnosti, svih čula, zadatak je cjelokupne historije. Izbavljanje od okupiranosti svih čula čulom posjedovanja moguće je pretvaranjem prirodnih čula u ljudska čula. »Jer ne samo pet čula, nego i takozvana duhovna čula, praktična čula (volja, ljubav, itd.), jednom riječi ljudsko čulo, ljudskost čula, postaju tek pomoću postojanja njegova predmeta, pomoću očovječene prirode. – Stvaranje pet čula jest posao cjelokupne dosadašnje historije. Čulo koje je obuzeto grubom praktičnom potrebom, ima svoj ograničeni smisao... dakle, opredemećenje čovjekovog bića kako u teoretskom tako i u praktičnom pogledu, bilo je potrebno kako za to da čovjekovo čulo učini ljudski, tako i da stvori ljudsko čulo koje odgovara cjelokupnom bogatstvu ljudskog i prirodnog bića.«⁸

Odgod čula bitna je pretpostavka humanizacije odnosa među spolovima. Razvijena ljudska čula stvaraju bogatstvo potreba koje se ne zadovoljavaju posjedovanjem niti potrošačkim mentalitetom, nego artikuliraju nove potrebe.

Početak historije naziva Marx u »Historiji« tri historijska čina: »... Ali za život su prije svega potrebni hrana i piće, stan, odijelo, i još štošta drugo. Prvo historijsko djelo jest, dakle, proizvodnja sredstava za zadovoljenje ovih potreba, proizvodnje samog materijalnog života, i to je uistinu historijsko djelo, osnovni uvjet čitave historije« (potrcrtala B. D.).

»Druga činjenica sastoji se u tome da sama prva zadovoljena potreba, aktivnost zadovoljavanja i već stečeno oruđe zadovoljavanja vode novim potrebama – i ovo proizvodnje novih potreba prvo je historijsko djelo« (potrcrtala B. D.).

»Treći odnos koji se ovdje od samoga početka uključuje u historijski razvitak, sastoji se u tome da ljudi, koji svakodnevno ponovno stvaraju svoj vlastiti život, počinju stvarati druge ljude, razmnožavaju se – odnos između muškarca i žene, roditelja i djece, porodica.«⁹ U »Privatnom vlasništvu i komunizmu« odredio je Marx odnos žene i muškarca kao za čovjeka najprirodniji odnos. U »Historiji« analizira »tri momenta« koji su historijsko djelo i po kojima historija počinje. Povijest jest povijest proizvodnje, povijest potreba i povijest proizvodnje života – porodice. Ili, način proizvodnje života jedinstveni je proces materijalnog proizvodjenja i proizvodnja života – radanja. Oblici porodica, odnosno odnosa žene i muškarca, roditelja i djece, jedinstveni su s načinom materijalne proizvodnje. Odnos čovjeka kao prirodnog bića spram svojeg anorganskog tijela prirode posreduje se određenim načinom proizvodnje, koji posreduje i porodici, odnos među spolovima.

U ovakvom, materijalističkom shvaćanju povijesti odnos čovjeka i prirode nije metafizički odnos subjekta i objekta, čovjeka i nepovijesne prirode. Povijest prirode spada u ljudsku povijest, jer se priroda otkriva ovisno o načinima proizvodnje, o stupnju njenog očovječavanja. Povijest čovječanstva jest povijest njegovih proizvodnih snaga.

»Svako dosadašnje shvaćanje historije ili je u potpunosti zanemarivalo ovu stvarnu bazu historije, ili ju je smatralo samo nečim sporednim, sas-

individuumima društva dosad služio kao opći izraz i da bi ostvarili svoju ličnost, moraju državu srušiti.²

Za humanizaciju odnosa među spolovima bitan je proces ukidanja podjele rada i odumiranje države. Proces ukidanja podjele rada shvaćen kao ekonomska emancipacija u udruživanju rada i sredstva rada, slobodnoj razmjeni rada, samoupravnom sporazumijevanju i dogovaranju, u delegatsko-skupštinskom sistemu kao proces, a još uvijek ne stanje, u velikoj mjeri ovisi o podjeli rada na ženske i muške u porodici, o podjeli rada na muška i ženska zanimanja, o učešću žena u javnom životu. Podjela rada u porodici socijalizira ljude za umnost podjele rada, za podanike države i za bitnu neravnopravnost odnosa među spolovima. Time takva porodica nema pretpostavke za humanizaciju odnosa među spolovima i perpetuiru subjektivnu suštinu privatnog vlasništva. Subjektivna suština privatnog vlasništva – podjela rada – ideološki iskazuje društvenost rada, čovjekovu generičku bit i time zadržava odnos otuđenog muškarca i otuđene žene.

Humanizacija odnosa među spolovima postojat će kao potreba sve dok proletarijat ne ukinu sam sebe.

Način proizvodnje života odgovora načinu materijalne proizvodnje. Ekonomska emancipacija kao ljudska emancipacija znači svođenje čovjeka na čovjeka samog. Proces ljudske emancipacije u svladavanju fetišizma robe, u ukidanju države kao političke moći izvan i znad društva, može i mora biti potaknut humanizacijom odnosa među spolovima, kao što je i ta humanizacija njim potaknuta. U biranju pedagoških instrumentarija za postizanje krajnjeg cilja humanizacije odnosa među spolovima, od bitnog je značenja filozofijsko – odnosno za marksiste – materijalističko shvaćanje povijesti.

Podjela rada na muške i ženske poslove i predrasuda o »prirodi žene« kao njenom biološkom determinizmu, osnovna je zapreka humanizacije odnosa među spolovima.

Normativne ideje izjednačavanje bračne i vanbračne zajednice, istih prava bračnoj i vanbračnoj djeci, sloboda odluke o rađanju djece, mogućnost da muškarci uzimaju porodni dopuste, ostat će samo »treba da«, ukoliko cijelo društvo, a posebno pedagogija kao znanstvena disciplina, ne odgoji ljude s historijskim čulima. Tek ljudi s historijskim čulima, s bogatst-

vom potreba, mogu se kao spolovi, u odnosu muškarca i žene, odnositi humano. Socijalizam je protivurječno društvo, koji s madežima staroga gradi novo društvo. Ali, odgađanja ne može biti! Jer... »Komunizam za nas nije stanje koje treba da bude uspostavljeno, ideal prema kome stvarnost treba da se upravlja. Mi nazivamo komunizmom stvarni pokret koji ukida sadašnje stanje.«²¹

Komunistička preobrazba odnosa među spolovima, humanizacija odnosa među spolovima, jest negacija postojećeg stanja odnosa među spolovima.

NAPOMENE:

1. Marx-Engels: »Njemačka ideologija«, »Rani radovi«, str. 297. Zagreb 1953.
2. Skok, P.: »Etimološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika«, III, Zagreb 1973. str. 677.
3. Marx-Engels: »Privatno vlasništvo i komunizam«, »Rani radovi«, str. 226 – 227.
4. »Privatno vlasništvo i komunizam«, str. 231
5. Marx-Engels: »Manifest komunističke partije«, Beograd 1960. str. 32
6. »Manifest komunističke partije«, 31.
7. Hegel: »Osnovne crte filozofije prava« Sarajevo 1964. str. 159.

paragraf 177.

- 8 »Osnovne crte filozofije prava«, str. 154.

paragraf 166.

- 9 »Privatno vlasništvo i komunizam«, str. 233.
- 10 Marx-Engels: »Historija« str. 295-296.
- 11 Marx-Engels: »O proizvodnji svijesti«, »Rani radovi«, str. 306.
- 12 Vidi: Despot, Bl.: »Povijest i priroda žene«, »Dometi« 2/1980.
- 13 Hegel: »Osnovne crte filozofije prava«, str. 173 – 174.

paragraf 200.

- 14 »Manifest komunističke partije«, str. 26.
- 15 »Historija«, 299.
- 16 »Potreba, zadovoljenje i podjela rad«, »Rani radovi«, str. 249.
- 17 Marx: »Pismo Kreuznachu«, »Rani radovi«, str. 38 – 39.
- 18 Marx: »Kritika gotškog programa«, Zagreb 1973. str. 100.
- 19 Lukacs: »Povijest i klasna svijest«, Zagreb 1977. str. 147.
- 20 Marx-Engels: »Komunizam-proizvodnja samog oblika saobraćaja«, »Rani radovi«, 343.
21. Marx-Engels: »Njemačka ideologija«, citirano prema: »Marksizam o revoluciji, socijalizmu, komunizmu«, II, Zagreb 1976. str. 14.

mogućnost izražavanja ženskog u marksizmu

rada iveković

I UVODNE TEZE ZA JEDNU ŽENSKU KRITIKU FILOZOFIJE

Navest ću osnovne prigovore ženske kritike filozofiji uopće, koji, po mom mišljenju, pogđaju i marksizam:

1. Kritika univerzalnosti filozofske spoznaje. »Čovjek uopće«, univerzalan model i ideal, zapravo je lažno univerzalan u svojoj apstrakciji i prikriva muški lik. Paradigma toga je u jeziku: »Čovjek« je prvenstveno muškarac, a žena je čovjek samo ako se to posebno naglasi. Mnogi jezici uopće nemaju razliku između »čovjek« i »muškarac«, ili je ne poštuju. Kao univerzalan nam se nameće jedan partikularan interes – a taj je muški.¹

2. Kritika pseudoneutralnosti filozofije i znanosti. Skrivajući spolnost subjekta filozofije, filozofija sudjeluje u jednoj krajnjoj vrsti iracionalizma, a to je seksizam, ili diskriminacija po spolovima.² »Zaborav« spolne razlike služi za potiskivanje i isključivanje ženskog.

3. Ženska kritika zahtijeva da filozofija, kao minimum, i na sebe primijeni kriterije i postupak (kritičnost) koje namjenjuje drugima. Ukoliko to ne učini, ponaša se filozofija onako kako Agnes Heller definira (u *Radical Philosophy*) desne radikale. Ona kaže: »Smatram desnim radikalima sve one koji ne priznaju normu filozofske diskusije o vrijednosti; sve one koji nisu spremni da svjesno promisle o ideološkom karakteru vlastitih vrijednosti, sve one koji neće da prihvate da vrijednosti za koje druge grupe i društva imaju afiniteta mogu biti jednako istiniti.«³

4. Ukoliko je tačna teza o univerzalnom kao lažno-univerzalnom koje je prikriveno muško, onda jednako ne stoji teza o ženskom kao isključivo partikularnome. Ako se uspostavi ravnoteža između muškog i ženskog u simetriji, tada i jedno i drugo, u principu, na jednak način mogu biti nosioci funkcije univerzalizacije. Tada i za filozofiju postaje interesantno žensko koje je dosad smatrano partikularnim i stoga nezanimljivim. I uopće, dovode-nje u fokus filozofije svih partikularizama.

5. Kritika epistemoloških formalizama koji prenose vrijednosne hijerarhije u nesvjesno subjekta i u njegovo imaginarno nikad nisu samo stvar predmeta proučavanja nego i problem recepcije. Treba preispitati šta znače binarni modeli mišljenja: racionalno-iracionalno, aktivno-pasivno, subjekt-drugo, subjekta, povijest-priroda, subjekt-objekt, biće-biće-za-drugoga, muško-žensko, duhovno-materijalno, kultura-priroda i sl. i dovesti ih u sumnju. Unutar njih je žensko *a priori* određeno kao drugorazredno u odnosu na subjekt (a taj je povijesno muški). Kritici valja podvrgi i podjelu na egzaktnu i društvenu znanosti, koja je veoma dalekosežna i koja prednošću koju daje egzaktnosti, mjerljivosti, centričnosti subjekta, također doprinosi isključenju žene, ili je na njemu čak i građena.

6. Odnos muško-žensko (kao ni ostali binarni modeli) nije simetričan, što se danas potvrđuje i u lakanovskoj psihoanalizi. Pretpostavljam da je drugost-drugostepenost, potisnutost žene povijesno bila nužnost, pa i osnovna razvoja filozofije (i kulture uopće), u smislu u kojem je to već. S. de Beauvoir primijetila: muškarac kao subjekt usmjeren prema slobodi transcendira svoju datost i prirodu otuđujući se u Drugome, Drugoj, u ženi. S. de Beauvoir je i ženi preporučivala istu vrstu transcendencije kao i muškarcu, a to je značilo potvrdu pozicije subjekta, što je u skladu s evropskom racionalističkom tradicijom od Descartesa naovamo. Novi je feminizam otišao dalje u više pravaca, a ja lično vidim rješenje u desubjektivizaciji za sve, tj. odustajanja i za muškarce i za žene, i za ostale, od pozicije moći koju subjekt zauzima. Za one oprimirane, međutim, to je moguće tek poslije prve faze afirmacije vlastite subjektivnosti.

7. Potrebno je naglasiti konvergenciju između feminističkih analiza i mnogih savremenih oblika mišljenja – u marksizmu i izvan njega – koje cijene epistemološki vrijednosni pluralizam, na koji se i misli kada se govori o potrebi da studije o ženi (Women's Studies) budu interdisciplinarne.

8. Ženska kritika filozofije i kulture uopće nužno je politizirana i lijevo orijentirana. Ona unosi u teorijsko mišljenje nužnost refleksije o novim temama, odbacujući autoritarnu tezu po kojoj se unaprijed zna (i ko je taj koji zna?) što je to teorija. Stoga ona i nema vlastite dogme ili korpusa učenja, a djeluje presijecajući i dekonstruirajući svojom kritikom i preispitivanjem postojeće discipline u poštovanju pluralizma i interdisciplinarnosti, uz poseban oprez prema transmisiji znanja i svim vrstama manipulacije.

9. Nema i ne može biti posebne »ženske« filozofije, ali smatram da je dosadašnja uglavnom bila muška. Došlo je vrijeme da se to korigira u interesu filozofije same.

II ŽENSKO U MARKSIZMU

Problem ženskog pitanja moguće je u marksizmu zahvatiti s više strana. U prvom je redu danas korisna i kritika samog termina *žensko pitanje*, koji ovo reducira na klasno, a u svom pretpostavljenom ekonomskom redukcionizmu implicira da se svi problemi položaja žene rješavaju njenim ulaskom u proizvodnju. Pri tom se, međutim, ne uviđa da se predlaže nešto što je očigledno nemoguće (nemoguće na zadovoljavajući način) – a to je da žene uđu u jednu strukturu koja je upravo sazdana na njihovom isključevanju.

No, ja ću u ovom kratkom osvrtu poći samo od općeg okvira, a neću problematizirati sva ona mjesta na kojima bi se problem žene u marksizmu mogao artikulirati – kada bi bile prevladane prepreke koje ću navesti, i na kojima ostaje ovaj moj ovdašnji uvod u temu.

Vidjeli smo da pitanje žene nije nikad u filozofiji bilo na prvome mjestu, i to zato što je bilo smatrano partikularnim i zato za filozofiju nezanimljivim. No, zadržavanje problematike žene u sferi partikularnog rezultat je metafizičkog mišljenja, u kojemu već djeluje mišljenje pomoću binarnih modela. U tom se sklopu *partikularni* interesi vladajuće i preovlađujuće grupe – a to su, sticajem povijesnih okolnosti, muškarci – prikazuju kao univerzalni. Upravo je ovaj postupak i omogućio razvoj filozofije, u prvom redu idealističke: duh se, kao aktivan, hrani materijom koja je pasivna. Marksizam je ovaj rascjep naslijedio (ovaj odnos lažno-univerzalnog prema lažno-partikularnom) i on se unutar njega artikulira kao rascjep na područje proizvodnje s jedne i područje reprodukcije života s druge strane. Iako je jasno da potpun rascjep nije moguć, da su dvije sfere povezane, područje materijalne reprodukcije života je u okviru dogmatskog marksizma, a u skladu sa zakonima kapitala i principom efikasnosti – redovno zapostavljano. A to je područje za koje je najčvršće vezana žena u svim društvenim formacijama (a ne samo u kapitalizmu). Područje ženskog rada u kući (ili, pak, prostitu-